

**FORME DE MANIFESTARE
A RELAȚIILOR ROMÂNO-MAROCANE
ÎN SPAȚIUL EUROPEAN:
O MEMORIE ȘI UN PROIECT**

VIORELLA MANOLACHE*

Abstract. The present study proposes, on the one hand, to re-visit the theoretical route of the International Conference Romanian-Moroccan Forms of Manifestation in the European Space (organized and hosted by the Institute of Political Sciences and International Relations, 9-10 April 2014) and, on the other hand, to anticipate the argument and the structure of the volume which will gather the studies presented (in order to be published at the Institute of Political Sciences and International Relations Publishing House, 2014). The insistence in making more transparent the initiative refers to the Lyotardian assertion – that of a memory and of a project – in the sense of the enunciations assemblages which validate the present scientific approaches.

Keywords: Romanian – Moroccan forms of manifestation; European Space; Political and Diplomatic Relations; Cultural Experiences and Experiments, Place vs. Space.

Argument: note despre conferință, în pregătirea volumului

Conferința Internațională *Forme de manifestare a relațiilor româno-marocane în spațiul european* a fost organizată de Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București – ISPRI (proiect demarat sub auspiciile Federației Europene a Asociațiilor, Centrelor și Cluburilor pentru UNESCO și ALUMNUS Club pentru UNESCO, conferința beneficiind de participarea onorant-efectivă a Președintei și a Vicepreședintelui acestei federații, Daniela Popescu și Mihaela Varga), în zilele de 9 și 10 aprilie 2014.

Nevoia de a aborda o atare temă în registru academico-științific este fundamentată de aplicarea, prin aprofundare, a unei sume de metode participativ-acti-

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române, București; vio_s13@yahoo.com; viorella.manolache@ispri.ro.

ve/modalități integrative de cercetare, cu referințe/implicații directe în dinamica interconectărilor, în inter și transdisciplinaritate și/sau transparentizare (prin consemnare și consultare, schimb de informații și date, propunerile de sugestii și adnotări), în temporizarea ori dinamizarea cercetării, în prezentarea și dezbaterea temei, prin stabilirea efectivă de contact, prin relaționare și consultare în timpi reali.

Spațiul românesc și cel marocan rezonează, nesincopat, la peste o jumătate de secol de relații diplomatice, iar politic, turistic, cultural și economic, etapele de (inter)relaționare sunt considerate, fără rezerve, *excelente* (atât de factorii bilaterali, cât și la nivelul organismelor internaționale – realitate confirmată de Excelențele Sale, Doamnele Ambasador Simona Corlan Ioan și Faouz El Achchabi, prin alocuțiunile rostite la conferință).

Stimulând valorificarea tradiției și intensificând dialogul politic, cu intenția explicită de amplificare a raporturilor economico-culturale (cu valențe superioare conferite prin poziția pe care cele două state și-o asumă în regiune: România, ca țară membră a Uniunii Europene, și Regatul Maroc, ca partener privilegiat al UE), este evidențiat *statutul exemplar* al formulei de arhitecturizare a unui *loc* de interschimb/*spațiu* circulatoriu (cultural-economic și/sau politico-diplomatic).

Toate aceste aspecte oferă și predilecție, coordonatele axiale ale europeismului și ale europenității, cu soluții, deschideri și strategii novatoare.

Nu poate fi ignorată, în această spirală – chiar dacă episodică –, acțiunea concertată de (re)afirmare a multiculturalismului și multilingvismului, care se menține drept o realitate geopolitică. Sunt actualizate elementele-simbol repuse în circuit de „comisia Maalouf”, printre artizanii căreia îl recunoaștem, ca factor inspirator/consiliator al strategiei europene, atât pe *omul politic/politologul*, cât și pe *omul cultural scriitorul, artistul*, în genere.

O clarificare necesară: loc vs. spațiu

În interiorul *spațiului amplificat/acompaniator*, considerat *locul de deschidere* al cărții *Noaptea sacră*¹ a lui Tahar Ben Jelloun, capitolul *starea locurilor* conturează, înăuntrul povestiei începute și abandonate, statutul glisant al povestitorului fără memorie (dar nu și fără imaginea), constructor de puncte centrale, pentru a lua în posesie piața, în sensul în care *nimeni nu părăsea de obicei cercul lui Busaib*. Referitor la premisele de organizare a spațiului, exemplificând conceptul aristotelian de *synoikismos*, corespondența locul = piață devine rezultatul exclusiv al deciziei colective, cu implicarea coincidenței funcționale a construcției – *stoa* – deopotrivă *spațiu de dezbatere și loc comercial*.

O atare evidență urmărește îndeaproape schimbările de registru scenă – public, text – reprezentăție, regizor – actori, actualizând conceptul brechtian de *teatrul epic*² cu menirea (la-vedere) de a *localiza* situații aferente din sfera semantică a termenului (pe filieră aristoteliană) de *acțiune*.

¹ Tahar Ben Jelloun, *Noaptea sacră*, Editura Art, București, 2008.

² Walter Benjamin, „Das Author als Produzent”, în *Gesammelte Schriften*, Band II/2: *Aufsätze, Essays, Vorträge (Vorträge und Reden)*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, 1991.

În același sens, Jean-François Lyotard³ propunea intrarea în oraș prin cartiere ca porți de acces și corela maniera de a vorbi din spațiul tânguielilor cu modalitatea de a recita poeme în proză și de a deconcerta arta poetică. De aici, echivalarea „zonei“ vizate cu *starea locurilor* – centură, nici sat, nici oraș, ci un alt loc, care nu e menționat în câmpul lexical al așezărilor, pe coordonata mișcării trifazate: *intră, ieși, treci*. Traseul destul de timid, dar subsumat cu explicită intensitate și registrului filosofic (Hobbes – Rawls) ar reeșalonă starea traficului de interes – pasiuni – gânduri, drept demers regulator al *conurbației*. În aceeași notă lyotardiană, ne permitem să sugerăm o definiție a *stării locurilor*, apelând la concetele-cheie, drept *manieră de prezentare/asezare, valoare/popas*.

Pentru Tahar Ben Jelloun *starea locului* este conștiința/rațiunea/sentimentul datoriei de a povesti, moment de popas la ultima poartă, în care fiecare locuință reprezintă o zi, cu cristale solidificate între pietre, și fiecare casă prinde contur treptat în spatele *stării* înfășurate în djellaba. Un loc ale cărui porți se vor deschide pe rând – *poate nu într-o anumită ordine* – și care reclamă, cu toată temperarea, timpul răbdării, indulgenței, toleranței.

De aici și opțiunea, deloc întâmplătoare, deopotrivă a conferinței și volumului, de a miza pe tiparele politice și cultural-artistice de manifestare în spațiul european, mod(alitate) complementar(ă) tradus(ă) de/prin texte/studii/intervenții care uzitează atât limba engleză, ca formulă de sincronizare cu/ la idiomul cercețării globaliză(n)te, cât și limba franceză, ca sănsă a unui armonios orizont/spațiu intercultural.

Reancorat spațiului european, obiectivul principal este acela de a preciza impactul tensionat al *spațiului* asupra *locului*, receptat și interpretat ca fenomen complex și complet, propagat de/dinspre corespondențe moștenite (remanente), lesne de înțeles prin acceptarea simptomului de criză a modernității, deopotrivă manifestă în reperele tari ale *spațiului* sau/și în capacitatea relativizantă a *geografiei* de a se revitaliza/recompune ofertant.

Studiile își propun elucidarea termenului de *spațiu*, receptat ca entitate abstractă (cu variabile în distanță, direcție, mărime, formă, volum), detașată de forma/formula materială sau interpretarea culturală, și a conceptului de *loc*, considerat drept vector spațial de acumulări unice de lucruri, înțeles, valori, practici, oameni, obiecte și reprezentări.

Conectat(ă) la aceste idei afirmate și confirmate constant, volumul/conferința ilustrează și argumentează problematica pe care diplomația o reiterează drept partitura esențializă(n)tă regăsită în/prin *stabilitate politică – climat favorabil – apartenență la spațiul francofon*, reevaluând, prin aducere la zi și/sau raportare la elemente/efekte verificate istoric, relația clarificatoare *spațiu/loc*, cu accent pe formele politice de manifestare în spațiul european și pe experiențele/experientele cultural-artistice.

Considerând *starea locurilor*, spațiul formatat/primordial calculat în funcție de semnificația gestului public, *tur-returul româno-marocan în spațiul cultural* și propune să informeze actualitatea despre importanța evenimentului/impun-

³ Jean-François Lyotard, *Moralités postmodernes*, Galilée, Paris, 1993.

ternicit cu uzanța de model⁴, adică învrednicit să replaseze culturalul într-o poziție privilegiată în ecuația determinărilor de ierarhii cu care operează, deopotrivă, naționalul, regionalul sau provincialul. Aducerea în prim-plan a acestui demers circumscris „efectul de actualitate“, tehnicii de „a crea evenimentul“, în același sens derridian, potrivit căruia evenimentul nu se reduce la faptul că s-ar mai întâmpla ceva, ci, dimpotrivă, reînvestește conceptul de *avenir* cu punerea în mișcare de ordin proiecta(n).

Parcursul – cu implicații în *rescrierea spațiului* prin aducerea în prim-plan a unor clarificări care se mențin pe coordonata preocupărilor europene actuale (din perspectiva regionalizării, și românești) – reconfirmă arhitectura (im)perfectă a ceea ce s-ar putea accepta drept *planșetar* al *stării locurilor*. Conceptul ar exprima (aici) compunerea de evenimente realizate în priză directă, prin luare de act și intersectare. De fapt, o instalație flexibilă la care spațiul cultural marocan participă și la ale cărei solicitări cel românesc rezonează fără complexe secundare sau încarcerări îndoctrinante, cu tot reflexul local estompat, tradus în Occident printr-o stare constant eruptivă.

Argumentele trifazice care susțin tematica/textura *anumitor* capitole ale volumului/panel-uri ale conferinței au în vedere faptul că *relațiile româno-marocane pot oferi (și) un parcurs/o alternativă de soluționare a unor inerente pusee ale crizei europene*.

Studiile/intervențiile aparținând lui Ian Browne, François Bréda sau Cristina Arvatu Vohn clarifică, terminologic, *tradiția* ca modalitate de construcție a identității, iar *localul* este receptat/acceptat ca stare acompaniatoare și posibilitate de transcendere a *spațiului*, sinapsă prin care Eliza Răducă comentează modalitatea rezonată a *locului* la/în *spațiul* francofon; de fapt, demersul apropiu modalitățile de construcție ale locului/spațiului de semnificații exprimate de termenii explicativi/clarificatori ai arhitecturii lui *societas/communitas* ale căror reflexe se re-găsesc în conceptele de *credință, mit, timp, identitate, urbanizare* sau *comunitate internațională*.

Forme politice și cultural-artistice de manifestare a relațiilor româno-marocane

România și Marocul întrețin un loc comun de contacte și de întâlniri periodic-instituționale, specifice relațiilor politico-diplomatice, care sunt amplasate pe linia tradițională și își confirmă titulatura de relații dintre cele mai bune.

Subiectul conferinței este prezentat/tradus în volum cu instrumente *geopolitice* și *geopoetice*, de cercetătorii Zeljko Mirkov, Lucian Jora, Adina Burchiu, Henrieta Șerban, Abdelaziz El Amrani, Marouane Zakhid, Layachi El Habbouch sau Monaim El Azzouzi, care sugerează perspective armonizante și care constată că o atare abordare reașază România și Marocul înăuntrul unui *loc* rezonant la

⁴ Jacques Derrida, Bernard Stiegler, *Ecographie de la télévision. Entretiens filmés*, Paris, Galilée-INA, 1996.

spațiul european, cu etape și stagii care pot fi inventariate/îndosariate, cu reper/strategii și modalități intersectante, deopotrivă, politici și instanțe cultură-diplomatice.

Spațiul experimentelor și al experiențelor cultural-artistice româno-marocane rezonează la o anumită periodicitate și la o tradiție care, revendicându-și valoarea perenă pe filiera Acordului guvernamental de colaborare culturală (1969), este stimulată de noile opinii, perspective și abordări.

Secvența confirmă că unghiul de investigare/cercetare este impus de borna spațiilor dinamice (Ana Maria Negoită), imposibil de separat de tendințele globalizant – postmoderne (Mohammed Al-Sadoun), neputând să nu întrețină relația imagine (Valentin Trifescu) – narativă/diarium/călătorie (Gheorghe Manolache, Carmen Burcea) – spectacol sau experiență în mișcare (Abdelmajid Kettouï) – simbolistica vălului (Claudia Moscovici).

O atare „foaie de parcurs” dinamică certifică asertțiunile micheldeguyiene⁵ în sensul unei tendințe de asociere medianță a doi termeni implicați în doze egale într-un raport care *preschimbă perspectiva* (intentionat sau involuntar, prin raportare la o lume/Europă în schimbare) și *recalculează orizontul* (cu previziuni ezitant sceptice sau apocaliptic avantajoase): *relația România-Maroc gestionea ză poziționat imediatitatea particularizantă a Europei mediate de universal.*

Pe baza acestor opinii se poate semnala efectul de forță trifazică anunțat, cu note concluzive în reafirmarea unui raport care nu mai reclamă ierarhizarea și nici nu mai articulează statutul vreunui dispozitiv.

Pe considerentul că orice raport implică multiplicarea de dimensiune ce presupune esențializare și selecție în funcție de un anumit material de construcție cu rezultat intensificator, locurile de popas ivite în parcurgerea spațiului determină propria transformare, asigură coparticiparea, oferă șansa de inventariere a ocaziilor și indică modalitatea de luare de act cu privire la acestea (departe de capcana cuantificărilor sau a pretențiilor de epuizare a temei).

Tur-retur româno-marocan în spațiul cultural

Folosind ca nod/moment arhivar de acces la starea locului (prin deschidere și parcurgere) intervalul 1966-1967, o posibilă justificare a decupajului menționat⁶ se poate resimți dinspre foaia de parcurs care evidențiază explozia unei mode care (de atunci începând tot) face carieră, diluând, pe (a)locuri, complexele provincializante și întreținând la modul activ un trend sincronizant, marginal (până acum) prin dosarul amplu⁷ dedicat vizitei lui Mohamed Aziz Lahbabî,⁸ decan al

⁵ Michel Deguy, „Franta/România”, în *Secolul 21*, nr. 1-6, 2009, pp. 316-318.

⁶ Vezi în acest sens Viorella Manolache, *The Status of the Places. Philosophical And Political Va-et-Vient Inside European Cultural Space* (comunicare în curs de publicare în volumul conferinței).

⁷ Institutul Român pentru Relații Culturale cu Străinătate (I.R.R.C.S.), 1947-1969, fond 1774, inventar nr. 1293; Serviciul Secretariat, dosar nr. 1966, Note Secția Relații Externe a CC al PCR, vol. VIII; 1963-1966, Direcția II, Serviciul II B; Situația oaspeților pe 1966, inclusiv un tabel pe 1963-1966; Dările de seamă trimestriale pe 1966 și centralizatoarele respective pe țări.

⁸ Rămas marginal, dincolo de everfescența episodului prezentat, Mohamed Aziz Lahbabî a fost tradus sporadic și la noi, anticipând sau postdatând vizita sa în România – în 1963, *În zorii erei noi. Suntem ca soarele,*

Facultății de Litere de la Rabat, președinte al Uniunii Scriitorilor din Magrebul Arab, redactor-șef al revistei „Afaq“, președintele Societății de Filosofie, vicepreședinte al Alianței Franceze și președinte al Asociației „La Rive Méditerranéenne“, preocupat de cercetarea cu predilecție a raporturilor Orient-Occident (cu toate distincțiile care îi vor fi acorate până la nominalizarea sa pentru premiul Nobel pentru Literatură din anul 1987).

Episodul (momentul) luării de contact cu starea locurilor rămâne relevant nu numai pentru darea de seamă întocmită sau pentru consecințele favorabile desprinse de aici (participarea României în octombrie 1966, la Rabat, la gala de filme organizată de Asociația Amicilor Artei, cu filmul *Arta monumentală românească*), ci și pentru detalierea unor reacții directe vizavi de locul, de prudență sau, din contră, de entuziasmul interferențelor culturale.

Un argument în plus și-ar găsi concretizarea în planul operativ al Institutului Român pentru Relații Culturale cu Străinătate (I.R.R.C.S.) care propunea selecția invitaților pe baza reprezentativității, eficacității și reciprocității, valorizând Europa (ca număr de oaspeți), ținând cont de faptul că, la momentul respectiv, spațiul european constituia zona cea mai stabilă politic, cu relații culturale tradiționale intens favorizate și de distanțele de parcurs nu prea mari. Nota Sectiei Internaționale a CC al PCR impunea alegerea judicioasă a oaspeților, marea majoritate a acestora fiind „personalități multilaterale“, în unele cazuri ocupând funcții importante în stat, iar Recomandarea din 23 februarie 1967 acorda o atenție sporită repartizării juste a oaspeților pe spații geografice.

Mohamed Aziz Lahbabi va lua contact cu portavocile culturale românești prin întrevederi desfășurate la Editura pentru Literatură Universală, redacția Viața Românească, revista *Secolul 20*, Uniunea Scriitorilor, în mediul universitar sau la Institutul de Etnografie și Folclor.

În urma convorbirilor purtate cu Zaharia Stancu, cel din urmă i-a propus consolidant⁹ demersul de susținere și afirmare a tinerelor talente literare, acceptând ofertă – o invitație în Maroc, pe „cheltuiala“ oaspetelui. Din desfășurătorul vizitei reiese că Lahbabi ar fi avut ca prioritate vizitarea lui Tudor Arghezi și întâlnirea cu academicianul Athanase Joja, în calitate de membru al Consiliului Executiv al UNESCO, care, în perioada vizitei lui Lahbabi, se afla în concediu¹⁰.

Considerând, pe filiera lui Foucault,¹¹ *heterotopia* o modalitate de (am)plasare a unui spațiu imaginat, ca pliу, al/în locul celui real, putem să interpretăm

traducere Adrian Barbu, în „Tribuna“, 7 (1963), nr. 8, p. 12; *Clipa*, traducere Elena Iftimie, „România Literară“, 4 (1971), nr. 2, p. 21 sau *O poetă din Fes*, traducere Nicolae Dobrișan, în *Antologia nuvelei arabe*, Editura Minerva, București, vol. 2, 1980, pp. 96-127. Din același dosar nu putem uita dedicația lui Lahbabi la *florilège poétique arabe et berbère*, pentru Andrei Lupan – „à Andre Lupan, avec les sentiments bien confraternels et le meilleur souvenir de Lahbabi, Moscou, le 2/7/65“, <http://www.andreilupan.com/loaditem.do?id00000446>, accesat la 26 februarie 2013.

⁹ Cu ocazia vizitei s-a perfectat demararea unei colaborări prin corespondență între specialiștii interesați de consolidarea relațiilor culturale româno-marocane și organizarea unei expoziții despre România la Rabat.

¹⁰ Spre nedumerirea însoțitorilor oficiali din România ai lui Mohamed Aziz Lahbabi, acesta ar fi verificat realitatea/exactitatea informației, prezemannu-se la sediul UNESCO, acolo unde se desfășura o ședință la care ar fi trebuit să participe și Athanase Joja (*sic!*).

¹¹ Michel Foucault, „Of Other Spaces, Heterotopias“, în *Architecture, Mouvement, Continuité*, 5, 1984, pp. 46-49, http://www.opa-a2a.org/dissensus/wp-content/uploads/2008/03/foucault_michel_des_spaces_autres.pdf.

interesul manifestat de Mohamed Aziz Lahbabî pentru *spațiile comerciale – locurile religioase – închisoare* ca o predispoziție heterotopologică față de contralocurile („locuri dincolo de orice“) percepute drept constantă universală în interiorul societăților, cu funcționare diferit-dependentă de tipul de societate/cultură, garantată de juxtapunerea mai multor spații deschise unui singur loc – locuri solidare heterocronic și potențiale de/cu funcții permisiv-imaginare.

Efectul de *parcursere a locului* reconfirmă de pe terenul ecologiei sociale o anume *intensiune a mediilor/locurilor*, decretând sinonimia *mediu/loc* – „*luare de context*“, aproape de relocările profetizante pe marginea cărora glosa și Walter Benjamin.

Gestionarea locurilor și a contralocurilor amplifică fenomenul de suprapunere a influențelor prismatic-multicultural celor tradițional-interactive și confirmă definiția nodurilor culturale avansată de Marcel Cornis-Pope și John Neubauer¹² în care acestea sunt acceptate ca puncte de confluență în rețeaua cultural-istorică, generatoare de tensiuni evenimentiale. De aici și deferirea cazului particularizat (*localizat*) cu însemnale culturale (alternativă metaforică la rețelele organicist-investigative) de articulare a propriei topografii culturale, prin atracția *nodurilor temporal – topografice sau figurative înlauntrul stârii locului*.

În loc de concluzii: finalizări și concretizări necesare

Geotemporal, Florian Vetsch¹³ comenta consecințele unei *tristesse européenne* (în sens nostalgie, recuperator), făcând apel la modalitatea diferențiată de partajare a timpului – decalajul de două ore, Maroc-Europa.

Se poate lua în considerare o relație intensificată de *qsim*, în ideea că *marocanii care fac afaceri cu Europa trebuie să se trezească vara, foarte devreme*, și prezentificată de faptul că, numai în Tanger, *ntina* desemnează o identitate nediferențiată, în sensul acelei *societas/communitas*; un ghem cultural, aşadar, pe care marele povestitor, Jilala – Mohammed Mrabet, a căruia identitate era pusă la îndoială de Tahar Ben Jelloun, considerându-l o ficțiune bowlesiană – îl desface/deșiră.

Volumul/conferința *Forme de manifestare a relațiilor româno-marocane în spațiul european* se vrea o abordare/investigare (inter)relaționa(n)tă a ideii că *locul și spațiul* recalculează ajustant timpul, cu identități armonizante care nu se desprind de formula narăriilor ce există și se relatează.

Transpuși în spiritul arhitectului comun româno-marocan, în partitura multiculturalismului și a multilingvismului, putem conveni că suntem implicați într-un proces de lansare a unui idiom comun, care propagă ideea că fiecare ar poseda accesul la cele trei dimensiuni ale comunicării prin limbaj: *autohton* (matern), *alogen* (patern) și al treilea, *complementar* ca intersectare euopenizantă.

¹² Marcel Cornis-Pope, John Neubauer, *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, vol. I and II, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam, 2004.

¹³ Florian Vetsch, *Tanger Trance*, Bern, Sulgen, Zürich, 2010.

BIBLIOGRAFIE

- Ben Jelloun, Tahar. *Noaptea sacră*, Editura Art, Bucureşti, 2008;
- Bhabha, Homi K., *The Location of Culture*, Routledge, London, 1994;
- Dobrişan, Nicolae, *Antologia nuvelei arabe*, vol. 2, Editura Minerva, Bucureşti, 1980;
- Foucault, Michel, „Of Other Spaces, Heterotopias“, in *Architecture, Mouvement, Continuité*, 5, 1984, pp. 46-49;
- Lyotard, Jean-François, *Moralités postmodernes*, Galilée, Paris, 1993;
- Mihali, Ciprian, *Inventarea spațiului. Arhitecturi ale experienței cotidiene*, Editura Paideia, Bucureşti, 2001;
- Nemoianu, Virgil, *O teorie a secundarului. Literatură, progres și reacțiune*, Editura Univers, Bucureşti, 1997;
- Van Gennep, Arnold, *Rituurile de trecere*, Editura Polirom, Iaşi, 1996;
- Vetsch, Florian, *Tanger Trance*, Sulgen, Bern, Zürich, 2010.
- * Institutul Român pentru Relații Culturale cu Străinătate (I.R.R.C.S.), 1947-1969, fond 1774, inventar nr. 1293;
- Serviciul Secretariat, dosar nr. 1966;
- Note Secția Relații Externe a CC al PCR, vol. VIII;
- 1963-1966, Direcția II, Serviciul II B: Situația caspeților pe 1966, inclusiv un tabel pe 1963-1966;
- Dările de seamă trimestriale pe 1966 și centralizatoarele respective pe țări.